

ÇOĞUL KUTSALLAR ARASINDA:

ŞAMANİZM

GİRİŞ:

Şamanlık kendisini taşıdığı coğrafyaların çeşitliliği ve pratikleriyle beslediği din ve din benzeri bir çok kuramsal yapıya yakınlığı nedeniyle bir araştırmancının nesnesi olarak alındığında araştırmacıyı “bir oda” ve “kirk anahtar” çelişkisine kadar vardiıyor ve bu nedenle “hangi anahtarla” sorusu araştırmancının kapsamı açısından büyük önem taşıyor.

Şamanlık, ritüel ve tören toplumlarının içinde gösterişli aksesuarları olan bir “şamanın” yaptıkları etrafında değerlendirilebilir. Ya da şamanî yapının hangi özelliğiyle “eşitliğe ve sınıfsız topluma” hizmet ettiği de araştırılabilir. Veya şamanî topluluklar üzerinde bir antropolog titizliğiyle farklı topraklarda şamanî kalıntıları derleyen bir çalışmaya da girilebilir. Ancak bu kadar geniş sorunsallar edinmenin, şamanizmin taşındığı “mesafeler” kadar geniş bir okumayı ve zamani da gerektirdiği açık.

Elinizdeki araştırmada sorunsal olarak *şamanlık pratiklerinin “din” olarak adlandırdığımız pratiklerle olan ilişkisi* şöyle bir sistematikten geçerek incelendi. İlk olarak kendi “kutsallık” iddialarıyla şamanlık ve şaman üzerinde değişik noktalarda yorumlar bir araya getirildi. Bu bölüm şamanın “duruşunu” tarihsel bir perspektiften sunmaktan çok, sosyolojik izahını ve “farklı tanımlanmalarını” sebepleriyle bir araya getirdi. Araştırmancının ikinci evresinde şamanlığın bir “din” olarak kabul edilip edilmediği farklı görüşler etrafında bir sorunsala dönüştürüldü. Bunun ardından özellikle tek tanrili dinlerin “din adamları” şamanlarla karşılaştırıldı.

Son olarak günümüzde dünya üzerinde, şaman tekniklerine duyulan ilgi sebepleriyle incelenirken bir yandan da tekillik gayretlerine vurguda bulunuldu.Ayrıca Anadolu dinsel düşünüşünün de şamani kalıntılara sahip olduğu iddiası da dile getirildi.

1)KUTSALIN PEŞİNDE:ŞAMANİZM VE ŞAMAN

Şamanizm insanın ve dünyanın öznel bir tasarımını içerir.Insanlar ile “tanrılar” arasında özel bir bağ olduğunu varsayar.Şamana, her türlü dengesizliği önleme ve her türlü talihsizliğe karşı koyma işlevi yükler.Şaman insanların başlarına gelen talihsizlikleri açıklamakla,bu sıkıntılar önüne geçmekle, ya da acılarını yatıştırmakla yükümlüdür.Bu anlamda şamanizm bir dizi eylemin altında yatan bir fikirler bütünüdür.Şamanizm insanın ve dünyanın düalist bir yorumunu sunar.Insanoglu bir yandan bedene diğer yandan ruha sahiptir.Dünya da çifttir: Bir yanda görünür,gündelik ve kutsal olmayan bu dünya diğer yanda ise sıradan insanların göremedikleri öteki dünya vardır. Şamanizmin bu yorumunda kutsal olmayanla kutsal arasındaki ayrımın muğlaklaşmasında doğada varolan bir mübadele çevrimi ya da uzun yıllar boyunca ruhların hiç ölmeden yeniden dirilerek gerçeklik düzeyine geçmelerinin getirdiği bir düzen varsayımı etkilidir.

Bu düalist yapıyla kurulan şamancıl dünyada bazı insanların öteki dünyayla rastlantıya bağlı olmaksızın kendi iradeleriyle iletişim kurabildiklerine inanılır.Öteki dünya tarafından atanmış ve seçilmiş olduklarına inanılan bu insanlara şaman* denir

Perrin, şamanizmin felaketleri insanlar ile görünmez dünyanın varlıkları arasında bir ilişki olarak gördüğünü söyler.Insanlar bu uğursuzlukların kurbanıdır,görünmez dünyadaki varlıklar ise tetikçileri.Şamanlar bu bağlamda arabuluculuk görevi üstlenirler.

Şamanizmde arti değeri üretilmeyen ve sınıfsız bir toplum modelinin görece varolduğu ileri sürülebilir.Ancak yerleşik hayata geçilmesiyle beraber şamanizmin yokolma süreciyle

karşı karşıya olduğu ya da ilksel veya marjinal bir konuma yerleştirildiği görülür. Artık şamanlık bir bütünsel pratigin adlandırdığı bir kuram olmaktan çok iyileştirme ya da kehanet özelliğiyle sınırlanmıştır.

Ancak uygarlıklar ilerledikçe ve medeniyetler yerleştikçe şaman kendisini ve toplumsallığını ifade etmekte eski özgüllüğünü kaybetmiştir. Dinsel, büyüsel tüm görevleri tek başına yerine getiren, hastaları tek başına iyileştiren şaman yeni ortamda “laik” sağaltıcılarla yanyana işlev görmeye başlamıştır.

2)KUTSALLAR ARASINDA: ŞAMANIZM BİR DİN Mİ?

Şamanizmin ilk din biçimlerinden biri mi yoksa insanların karşılaştıkları sıkıntılarının nedenlerini kavrayıp, onların ortadan kaldırılmalarını sağlayıcı özel bir yöntem midir? Ya da totemizm hakkındaki olguların derlendiği yalnızca antropolojik bir derlemeden mi ibarettir? Bu sorulara etnologlar, din tarihçileri, filozoflar ve diğer araştırmacılardan farklı yanıtlar almak olasıdır. Burada araştırmacıların şamanizmle din arasında kurdukları ilişki dile getirilecek. Bu çerçevede şamancıl pratikler din ile karşılaştırılacak.

Evrimsel anlayışa göre toplumların geçmeleri gereken tarihsel aşamalar vardır. Şamanizm kendine özgü “büyüsel pratiklere” bağlanan dinlerin gelişmesinin bir evresidir. Bu görüş açısından şamanizm, totemizmden sonra gelen animizmin bir aşaması olarak değerlendirilmiştir. Bu görüşe göre şamanist inançlar, şamanist tapınç, kısacası bir şaman dini olamaz; çünkü bu sözcük bir gelenekler topluluğuyla kendini gösteren bir inanç sistemini belirtmez. Sadece ve sadece “dinsel ve toplumsal işleve sahip bir tür insanın” varlığına işaret eder. Bu savlar şaman dininden değil “animistik, totemci v.s dinlerin içindeki bir “şamandan” sözedilebilir iddiasındadırlar.

Eliade şamanlığı normal olarak “din” denen şeyden yana değil de daha çok mistikliğinin bir boyutu olarak ifade eder. Ona göre çok sayıda dinin içinde şamancil öğeler bulmak mümkündür. Çünkü belli bir seçkinler grubunun kullanabileceği ve bir anlamda adı geçen dinin mistigini oluşturan bir “esrime tekniği” her zaman el altında bulunur. Şamanlık bir din olmaktan çok bir çok dinin içinde uygulanagelen pratiklerin benzetilebildiği “iyileştirici, gizemci” bir sistemattir.

Abdülkadir İnan’a göre şamanizm Türklere atfedilmiş ,ilk halini Altay ve Yakutlarda alan Türklerde gelişmiş halini bulan bir “din”dir. Ona göre şamanizm bir toplumsal sistemi ,özel ruh isimleri, din adamları, ayin ve ritüelleri ile bir dinden farksızdır.

Erdoğan Aydın’a göre ise “Türklerin de diğer kavimlerin olduğu gibi bir “dini” olarak şamanizm vardır. İslamiyet nasıl ki Arapların toplumsal kültürü ve gereksinimleri ile biçimlenmiş ise şamanizm de işte öyle göçebe Türklerin toplumsal kültürü ve gereksinmelerince biçimlenmiş bir “din” idi. Aydın’ın “din” olarak şamanlığa ilişkin vurgusu tıpkı bunu Türklerin kavim olarak şamanlığın tek sahibi oldukları şeklindeki vurgusunda olduğu gibi herhangi bir dayanakla kuvvetlendirilmiyor

Hikmet Kıvılcımlı, Morgan’ın sosyolojik sınıflandırmasının yardımıyla şamanlığı Aşağı Barbarlık Konağındaki Anahanlık düzenine giren inançlar sisteminin parçası olarak tanımlar ve bir “din”dir der. O da şamanlığın ilk Türk dini olduğunda ısrar eder: “İlk Türk dini, ilk Türk toplumu gibi eşitliğin ve mutluluğun dinidir. Çünkü içine sınıf ve imtiyaz kurdu girmemiştir.” Ocak için ise ortada iki yanlış vardır. Birisi şamanlığın ilk Türk dini olduğuna , diğeri ise şamanizmin bir “din” olduğuna dair inançtır. Ona göre şamanlık bir din olmaktan ziyade bir büyü sistemi mahiyeti gösterir.

Perrin'e göre "şamanizm bir dindir,yeter ki din ,inancin gerektirdigi eylemlerin ayrılmaz bir parçasi olan dünyayı tasarimlama biçimi olarak algilansin".Perrin bunu hristiyanligin kutsal metinlere döktüğü tasarimlarin sonucu olarak gördüğü dua,günah çıkarma,ayinler,hac gibi Tanrı rizasi için yapılan geleneklere benzetir.Şamanizmin tasarimlari ise dünyanın kökenini ve dönüşümlerini anlatan ,öteki dünyayı betimleyen mitlerle verilir. Şamanizmden kaynaklanan işlemler arasında da aynı şekilde Tanrı rizasi için yapılan ayinler ,iyileştirme gelenekleri ve kehanet sayilabilir.

3)ŞAMANLAR VE DIN ADAMLARI

Şamanizmin kuramsal olarak kendilerini bütüncül bir düzlemde kurmuş dinlerden farklı bir nitelik gösterdiğini ileri sürmek mümkün olduğu gibi şamanin da şamanist pratikler etrafında konumlanışının halihazırdaki "din adamlarından" ayrıldığı iddia edilebilir.Bu iddia kendisini din adamlarının işlevlerine gözattığımızda şu şekilde kuruyor.

Din adamlarına sahip inanç sistemleri ,din adamlarını öteki dünyaya ait varlıkların dostluğunu kazanma göreviyle yüklerler.Böylece sözkonusu varlıkların mutsuzluk yaratmaktan kaçınmaları ya da mutsuzluk yaratmaya bir son vermeleri hedeflenir.Ancak tek tanrılı dinlerde din adamı şamanlıkta olduğundan farklı olarak bu varlıklarla doğrudan ve kişisel bir ilişki kurmaz.

"Din adamlarını" içeren dinlerle şamanlık arasındaki farkı burada şöyle iddia edebiliriz.Din adamları olan dinler bu dünya ile öteki dünyayı,görünmez olan ile görüneni kökten ayırır.Bu bizi aşkınlık ve içkinlik sorunsalına götürür.Aşkınlıkta ,yüce bir ilkenin müdahalesiyle ortaya çıkan bir "gerçek" vardır ve bu nedenle insanlar ile öteki dünya arasındaki ilişkiler dolaylıdır.Bunlar vasıtaları kullanan din adamlarınca gerçekleştirilir .Oysa "içkinlik" "herşeyin herşeyin içinde" olduğunu ,öteki dünyanın bu dünyanın içinde

bulduğunu varsayar.Bu dünya ile öteki dünya arasında karşılıklı dolaysız bir ilişkiyi içerir.Şamanlıkta işte bu şekilde iki gerçeklik arasında bir ayırım gözetilmez.Şaman da görev başındayken “araf”tır ve bu dünyadayken aynı zamanda öteki dünyanın da insanıdır.

İmamlar,papazlar gibi din adamları yetkilerini kurumsallaştırmışlardır ve bireysel olarak “olağan dışı” elde etmemişlerdir.Bunlar “kutsal metinlerinin” okuyucusu ya da yorumcusu olarak genellikle “alışagelmiş hareketlere” sahip bir nevi memurlaştırılmış kişilerdir.Şaman ise insanlarla etkin ilişkiye girer ,öteki dünya ile ilişkisi “kendiliğinden”,tehlikeli,rastlantısal ve kestirilemez bir özellik gösterir.Ayrıca şamanlığın yazılı metinlerle uzlaşmadığı ve böyle “kutsallara” da sahip olmadığı ortadadır.O bir okuyucu değil olsa olsa bir söyleyicidir

Diğer yandan şamanlar düzenli bir ayin adamı değildirler.Şamanlık işlevini kendilerinden yardım isteyenlerin talebi üzerine üstlenirler. Belli sürelerde öngörülen seansları yoktur ve halihazırda görev yapmazlar.Oysa din adamları her an dua ve “tesbihat” içindedir.Ancak bazı yörelerde şamanın bir papazı ya da imamı “oynadığını” söylemek mümkündür.

4)TEKİL DÜNYALARDA YENİ ESRİME TEKNİKLERİ

Şamanizmin ilk olarak geçerli olduğu topraklarda şaman, bilinmeyen bilgisine sahip ve hem kendini hem de başkalarını iyileştirme hususunda da olağandışı bir " kutsal kişiyi" çağırıyordu.Şamanizmin bu ilk halinden bu yana şamani kalıntılarının bir çok din üzerinde varlığı açıkça ifade edilebilir.Günümüz Anadolusunda bir çok din temelli davranış ve ritüeller böyle izlerin açık bir göstergesi olarak hala devam etmektedir.Melikoff,Eröz ve Birge gibi yazarlar bu benzerliği özellikle Alevi-Bektaşî inanç ve pratikleri açısından

örnekleriyle ileri sürmüşlerdir. Günümüz Anadoluşunda da hastalık,iyileştirme seanslarının dini işlemlere göre yapıldığı (ya da sanıldığı)bir çok durumla karşılaşıyoruz.Okuyup üflemek,muska yapmak,ip bağlamak, gibi usulleri kullanan bu kimselerin şaman kalıntısı kimseler olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Şamanizmin, dünya üzerindeki birçok bölgede iyileştirmeyi bilen ve “öbür tarafın” bilgisine sahip insanlar yetiştirmek üzere meditasyon grupları oluşturulmak suretiyle “eskinin” defterleri karıştırılarak yeni bir inşa süreciyle karşı karşıya olduğunu söylemek de mümkün.Trans dansları ve kendi “dilleriyle” birçok coğrafyada ortak ritüelleri paylaşan bu yeni “müminler” grubu neo-şamanistler olarak adlandırılıyor.

Perrin neo-şamanlık ya da postmodern şamanizm olarak adlandırılan bu idealist yaklaşımların giderek ticari hale geldiğini ve bu yolla müritlerin ya kendi başlarına ya da grup halinde tinsellik kurduklarını söyler.

Bu yeni şamanlıkta herkesin kendisi için bir şaman olabileceği kabul edilir.Bireycilik ve yalnızlık yanında giderek artan bir materyalizm yeni bir anlam arayışını ve yeni mitlerin üretimini teşvik etmektedir.Bu yeni şamanlığın peygamberleri “psikolojik güçlerini” ve “gizli yeteneklerini” geliştirecek olaganüstü “içsel yolculuklar “ vaadeden trans ya da esrime teknikleri üretmekte ve buna nörolojik ve psikolojik öğeler içeren dilbilim sözcükleriyle katkıda bulunmaktalar.

DEĞERLENDİRME

Şamanlık, tarih boyunca bir çok coğrafyada diğer dinlerle beraber ve bazen de onların pratiklerinin içinde kendisini göstermiştir ve halen de göstermektedir. Tekillik vurgusu ve “kendine dönme” taleplerinin güçlü ifadesine sahip pratikler ve zihni düşsel gezilere olanak

tanidigi için “çoğul kabulleri” ve uzlaşmaları sunan dinler dünyasından siyirilmiş ve kendi başına asirlardır bir “dişarisi” kurmuştur.

Şamanlığın diğer dinlerden ayrıldığı hususların irdelendiği, bu mihvalde din adamları ile şamanların karşılaştırıldığı ve nihayet şamanizmin günümüz toplumlarına yansıyan ve ısrarla takip edilen pratikleri ,ayrıca “yeni şamanlık “ iddialarının dile getirildiği bu araştırma bu sistematigini daha geniş bir düzleme taşıma konusunda bir arzuyu da beslemektedir.

Modern hayat içerisinde maruz kalınan birçok durumun mağduru insan oğlunun, modern hayatın “transparan “yanı içerisinde kendisine ait alanlar yaratma çabasına şamanlık benzeri yapılar kurarak ulaşma gayretleri görülmektedir. Materyalizm ve yabancılaşmanın beslediği “dine dönüş” taleplerinin yanında bu yeni arayışın daha “kendiliğindenlik” üretme kaygısı taşıdığı açık.

KAYNAKÇA:

- 1) Aydın, Erdoğan: **Nasıl Müslüman Olduk**, Doruk Yay, 1996, Ankara
- 2) Birge, John Kingsley: **Bektaşî Tarihi**, Çev: Reha Çamuroğlu, Ant Yay.,1991, İstanbul
- 3) Eliade, Mirceade: **Şamanizm: İkel Esrime Teknikleri**, Çev:İsmet Birkan, İmge Yay.,1999, Ankara
- 4) Eröz, Mehmet:**Türkiyede Alevilik Bektaşîlik**, Kültür Bak.Yay., 1990, Ankara
- 5) Fığlalı, Ethem Nuri: **Türkiye'de Alevilik-Bektaşîlik**, Selçuk Yay., 1990, Ankara
- 6) İnan, Abdülkadir: **Tarihte ve Bugün Şamanizm**,Türk Tarih Kurumu Yay.,1986, Ankara
- 7) Kıvılcımlı, Hikmet: **Dinin Türk Toplumuna Etkileri** ,Yön Yay.,1980,İstanbul
- 8) Mélikoff,Iréne: **Uyur İdik Uyardılar**, Çev: Turan Alptekin, Cem Yay., 1994, İstanbul
- 9) Ocak, Ahmet Yaşar: **Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri**, İletişim Yay., 2000, İst.
- 10) Perrin Michel: **Şamanizm**, Çev: Bülent Arbaş, İletişim Yay., 2001, İstanbul

11) www.shamancenter.dk